

Aarhus School of Architecture // Design School Kolding // Royal Danish Academy

Bevaringsvurdering af Trævarefabrikken "Bastian"

Bock, Lars Nicolai

Publication date:
2005

Document Version:
Tidlig version også kaldet pre-print

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Bock, L. N. (2005). Bevaringsvurdering af Trævarefabrikken "Bastian": Et eksperiment med systematik og metoder til værdisætning af historiske bygninger.
http://rum1.aarch.dk/fileadmin/userfiles/gj/Dokumenter/Bevaringsvurdering_Bastian_komprimeret.pdf

General rights

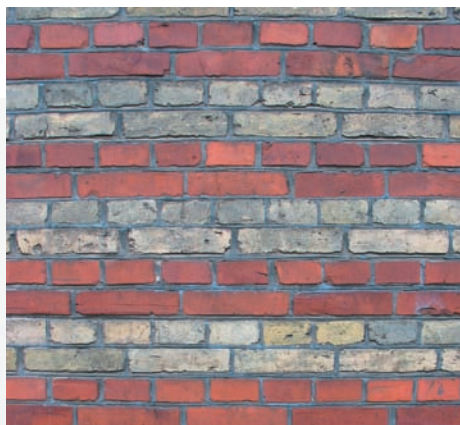
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Bevaringsvurdering af

Trævarefabrikken

BASTIAN

Udarbejdet af arkitekt m.a.a. Lars Nicolai Bock
for
KULTURARVSSTYRELSEN - bygninger
Marts 2005

Bevaringsvurdering af Trævarefabrikken Bastian

Adresse: Erik Møllersgade 41-49
Horsens

Rekvirent: Kulturarvsstyrelsen - bygninger
Kontaktperson:
Tony Bødtker Munch

Udarbejdet af: Arkitekt m.a.a. Lars Nicolai Bock
Skovdalsvej 11
8260 Viby J
Tlf. tegnestue: 86 11 70 10
Tlf. AAA: 89 36 02 39

Indholdsfortegnelse

BAGGRUND OG PROCES	4
BETYDNING FOR BYOMRÅDET betragtninger vedr. kontekst	8
BEBYGGELSESMØNSTER fabrikken	10
UDERUM virkninger i eksteriører	12
ANLÆGGETS ARKITEKTUR arkitekturhistorie - de enkelte bygninger	18
PLANER, SNIT OG FACADER	20
OVERORDNEDE RUM virkninger i interiører	23
SÆRLIGE RUM	24
VINDUER, DØRE OG PORTE typer, virkning og betydning	26
DETALJER typer, virkning og betydning	31
PATINA, SLID OG SPOR aflæsning af tid	34
KILDER	36
FOTOS FRA 1972-73	37
TEGNINGER	45

Baggrund og proces

Historien - en kort udgave:

Trævarefabrikken Bastian er opført i 1875 af Civilingeniør J.C. Clausen (1835-1886) for ejeren af Stensballegård Grev Frijs (Frijsenborg).

Fabrikken er et eksempel på noget af Danmarks allerfineste industriarkitektur fra denne tid.

Bygningerne er opført i gule og røde teglsten, og den markante og fint detaljerede skorsten står som et vartegn for byens industrialisering. Den arkitektoniske inspiration har Clausen hentet fra et vandværk opført i Potsdam i 1846.

Arkitekten Viggo Norn tegnede i 1936 en udvidelse, på et tidspunkt hvor bygningerne rummede Emil Møllers Telefonfabrik. Tilbygningerne der følger sig harmonisk til den ældste del af anlægget er opført i funktionalistisk stil.

Trævarefabrikken Bastian blev fredet i 1989 og har gennem de sidste år stået tom. De velbevarede og meget robust virkende bygninger bærer desværre præg af de seneste årtiers slid og forfald - meget af dette forårsaget af hærværk og andre ødelæggelser, hvoraf mange er forårsaget af netop dette, at bygningerne har stået tomme.

Horsens Kommune har i juni 2004 offentliggjort en ny lokalplan for området, hvor bygningerne udlægges til bolig- og mindre erhvervsformål. Der åbnes endvidere op for, at der bygges nye boliger i op til 5-etagers højde i umiddelbar nærhed af bygningerne.

De nuværende ejere af Bastians har på forskellig vis søgt at sikre bygningerne. Bl.a. er der i samråd med KUAS lagt nyt tagpap på de store hovedfløjes tage og nyt skifer på de mindre bygninger mod gaden. Alle bygninger står i øjeblikket fuldstændig aflukket med krydsfinerplader for alle vinduer og alle de udvendige døre er blokeret på den ene eller anden vis, med undtagelse af en der er låst med en hængelås. De smukke smedejernslåger, der smykkede indgangen, er opmagasineret inde i fabrikken. Andre udsmykningsdetaljer der ind til for nylig var in situ på bygningen er nu ødelagt ved hærværk, bortkommet eller stjålet.

Bevaringsvurdering af fredede bygninger:

Det kan være nyttigt at overveje, hvad det vil sige at lave en bevaringsvurdering af et fredet bygningsanlæg. Det kan opfattes på forskellig vis og gøres på mange måder.

Der er ikke lavet så mange bevaringsvurderinger af fredede bygninger. Det kan anføres, at det heller ikke burde være nødvendigt, da bygningerne jo netop er fredede og derfor sikrede.

Imidlertid kommer man i forvaltningen af fredede bygninger ofte til at tage stilling til indgreb af den ene eller anden slags. Indgrebene kan betyde små eller store forandringer og være forårsagede af forskellige forhold. I sammenhæng med en stillingtagen til hvad man vil tillade og ikke tillade kan det være nyttigt med et mere konkret og måske detaljeret overblik over en bygnings værdier og tilstand. Hvad er af størst betydning for fredningen?

Er der noget der er „mere fredet“ end andet?

En grund til, at fravælge at lave en udførlig, detaljeret og nedskrevet bevaringsvurdering, er, at en sådan let kan ”give bagslag” – dvs. tolkes som noget, der ikke kun inkluderer men også ekskluderer dele af en given bygning. Vurderingen kan måske tolkes på en negativ måde. Hvis noget til eksempel ikke er nævnt, så er det ikke så fredet, som det der konkret er nævnt!

Heri ligger naturligvis et problem, som kan være vanskelig at håndtere. Men spørgsmålet er, om ikke der er andre måder, at tilnærme sig en nyttig beskrivelse på?

Bevaringsvurderinger kan endvidere indeholde både arkitektoniske, tekniske og naturligvis kulturhistoriske synsvinkler – og sikkert mange flere endnu, hvis man ønsker det. Bevaringsvurderinger kan også metodisk følge forskellige spor.

Jeg vil i det følgende kort opridse to ”spor”, hvoraf nummer to er det oplæg der er baggrund for nærværende bevaringsvurdering af Trævarefabrikken Bastian:

1) En i princippet altomfattende vurdering, der tager udgangspunkt i alle skalatrin, niveauer, bygninger, bygningsdele, rum og alle detaljer. Dette vil nærmest være en bruttoliste over alle tænkelige dele af huset, som

kan betragtes ud fra bevaringshensyn. Rum for rum, vindue for vindue, dør for dør osv. – ville i denne model skulle gennemgås.

En sådan vurdering vil være meget ”tung”, omstændelig og tidskrævende. Den vil endvidere rumme problemet nævnt ovenfor (det der er glemt, er ikke fredet!).

2. En mere overordnet eller oversigtlig principiel vurdering, der som førstnævnte tager udgangspunkt i alle skalatrin, niveauer, bygninger, rum og detaljer. Denne gang dog ikke som en fuldstændig bruttoliste, men som en ”eksempelsamling”, hvor de enkelte skalatrin/niveauer i udvalg er gjort til genstand for vurderinger. De udvalgte elementer må så stå som toneangivende for alle de andre tilsvarende elementer i bygningsanlægget.

Valg af metode:

Tidsafgrænsningen for vurderingen gør, at der er lagt vægt på brug af fotos taget i forhold til de i indledningen opremsede temaer for vurdering. Endvidere er der gjort brug af skitser og kort hvor det er muligt eller hensigtsmæssigt. Metoden tager nødvendigvis udgangspunkt i relativt intuitive eller oplevelsesprægede iagttagelser gjort direkte på stedet, men dog også i læsning af den smule der er skrevet om „Bastian“ - og det er ikke meget.

Beskrivelsen kunne blive mere udførlig og systematisk, hvis der var/blev lavet en egentlig bygningshistorisk undersøgelse som grundlag for en bevaringsvurdering. Dette ville dog naturligvis indebære et større tidsforbrug.

Vilkår og begrænsninger:

Ved en given sag vil der altid være særlige forhold der på den ene eller anden måde betinger arbejdet.

Trævarefabrikken Bastian har gennem en længere periode stået tom og været udsat for hærværk, ildspåsættelse og anden ødelæggelse. Alle bygninger står derfor i dag aflukket på en meget effektiv måde. Alle vinduer er i princippet tillukkede med tykke krydsfinerplader og dørene er fastgjort på en umiddelbart urørlig måde. Kun en dør til hovedfløjene kan åbnes med en nøgle som ejerne kan udlevere.

De mindre bygninger mod Emil Møllersvej kan ikke beses indefra uden en indsats fra håndværkere. De to produktionsfløje i tre etager samt mellembygningen der forbinder dem, kan dog beses overalt. Det kan dog være vanskeligt at se og formidle nogle af de måske væsentligste arkitektoniske kvaliteter og værdier, idet rummene stort set er totalt mørklagt. Det vil sige, at det sandsynligvis smukke lysindfald og virkningen af de lange og fra begge facader gennemlyste rum ikke kan opleves. Men det kan anes - og forstås bl.a. ved studier af ældre billedmateriale.

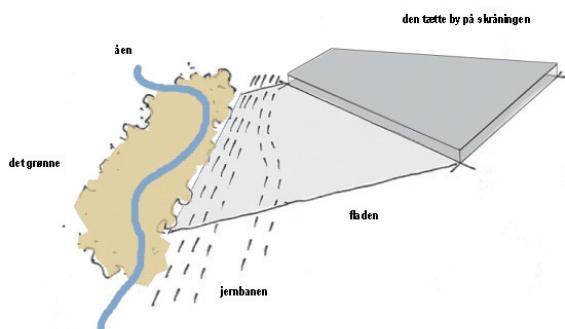

Betydning for byområdet

Beskrivelse:

Fabrikken Bastian opleves sammen med de øvrige fabrikker (ikke mindst Hede Niensens Fabrikker) som en forståelig og umistelig del af området. De ganske homogene og ret velbevarede bykvarterer oppe på morænebakken er bebygget overvejende med arbejderboliger, og der pågår løbende byfornyelse og bevaringsarbejde. Sammenhængen med fabrikkene nede ved engene er tydelig. Bygholm Å og Park ligger som et grønt område centralt i de tidligere engdrag. Herfra og op til Emil Møllersvej udspænder det nedlagte industriområde sig. Ser man på gamle matrikelkort ses det at grundstykkerne lå som lange smalle matrikler fra vejen og jernbanen, der oprindeligt løb langs morænebakkens fod (langs bykvarteret) og ned til åen. Dette dominerende og arkitektonisk stærkt virkende mønster har uden tvivl betyder meget da Trævarefabrikken Bastians bygninger blev planlagt og bygget. Fabrikens bygninger og de rum de danner indadtil og udadtil følger tydeligt de langstrakte former mod åen.

Å / tidlige enge/industriområde / bykvarter på morænebakke

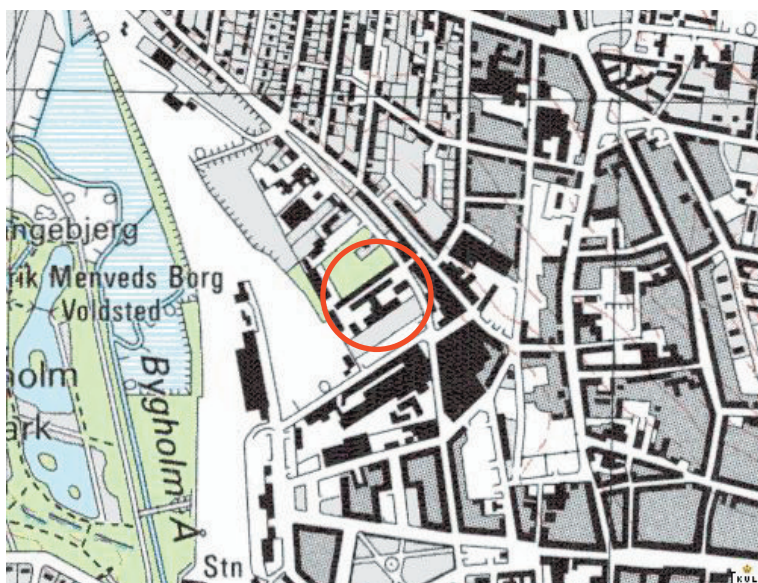
Bevaringsvurdering:

Fabrikens placering, bebyggelsesstruktur og rumdannelse i eksteriører er i høj grad bevaringsværdig set i sammenhæng med omgivelserne. Både det arkitektoniske og det kulturhistoriske betingede forhold mellem topografi og bebyggelse - mellem ådal og bro-kvarter - er umistelige værdier.

Luftfoto

4 cm kort over området

Emil Møllersvej løber langs bykvarterets „væg / facade“ mod de tidligere enge

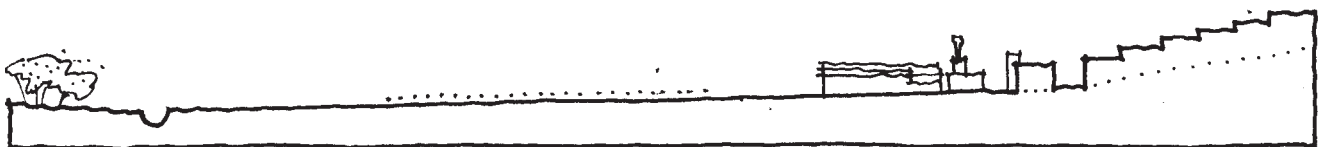
Kik fra kvarteret gennem slippe til fabrikken

Kik fra gårdsrum mod området med åen

„Bastians“ langstrakte bygninger ligger åbent i de tidligere enge

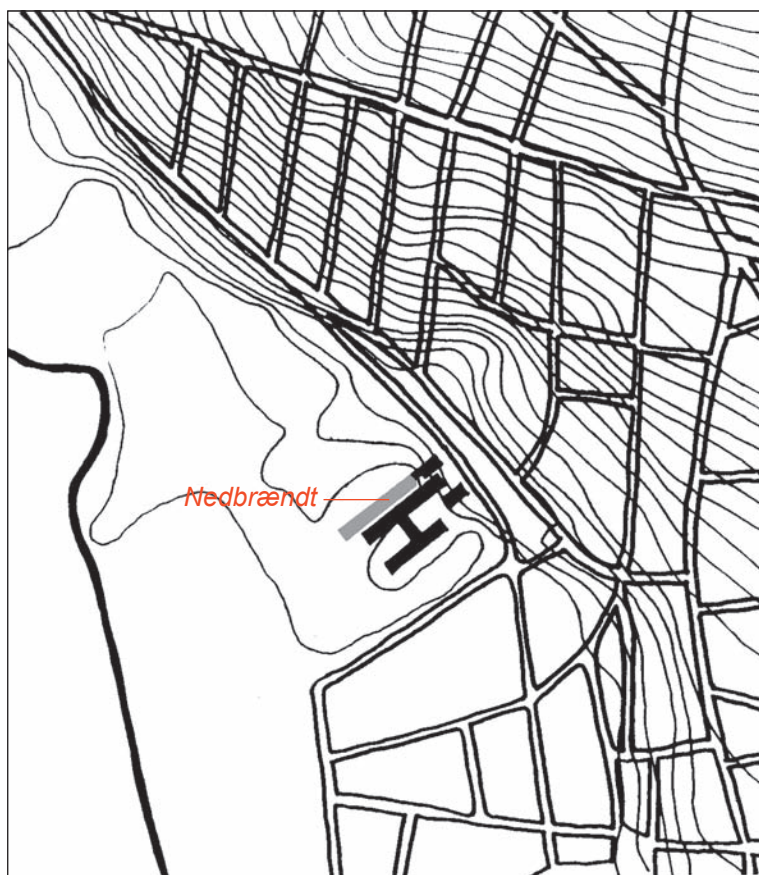
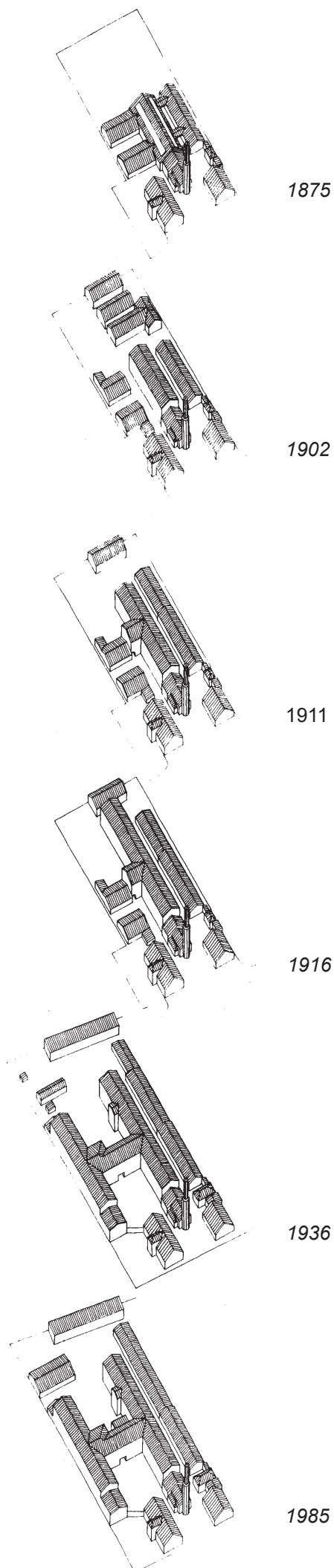
Snit: Bygholm Park og Å

baneterræn

„Bastians“

bykvarter på bakken

Bebyggelsesmønster

Beskrivelse:

Det overvejende symmetriske bygningsanlæg er placeret således, at de lange og høje og dominerende produktionsbygninger strækker ud fra vejen og mod åen. Som nævnt er dette sandsynligvis betinget af de gamle matrikelskel i området.

Bevaringsvurdering:

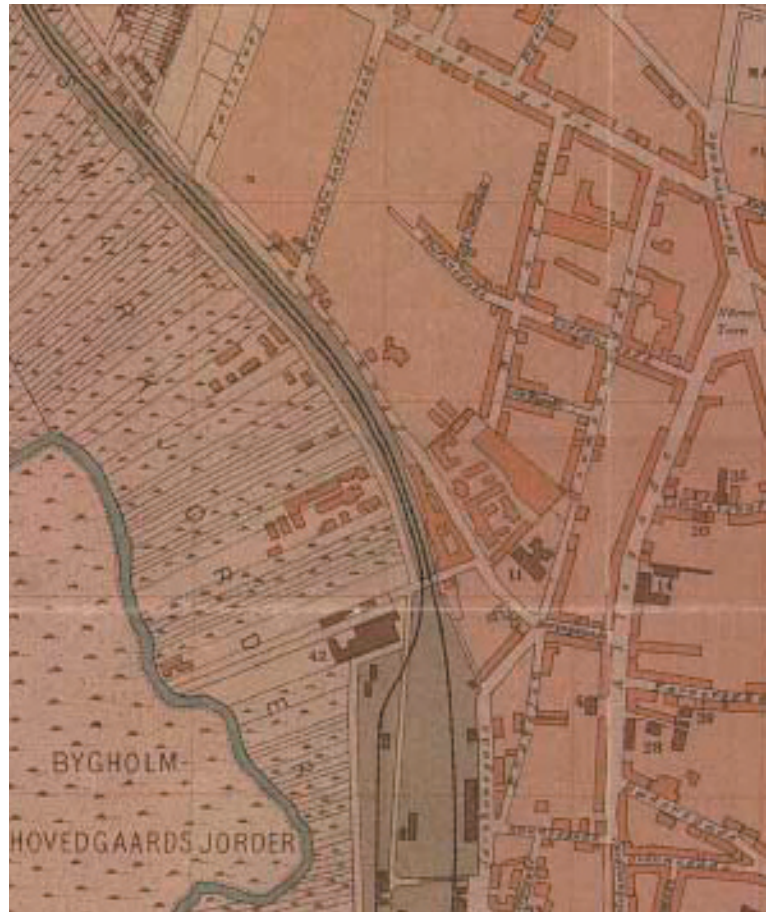
De retninger og rum Trævarefabrikken Bastian danner er meget bevaringsværdige og bør ikke uden videre anfægtes eller forstyrres af bebyggelse, der bryder med bebyggelsesmønsteret.

Fabrikkens bebyggelsesmønster bør derimod vurderes som et fænomen der tydeliggør og understreger de kulturhistoriske og fysiske opdelinger og mønstre der gennem århundreder har karakteriseret området mellem åen og den bebyggede morænebakke.

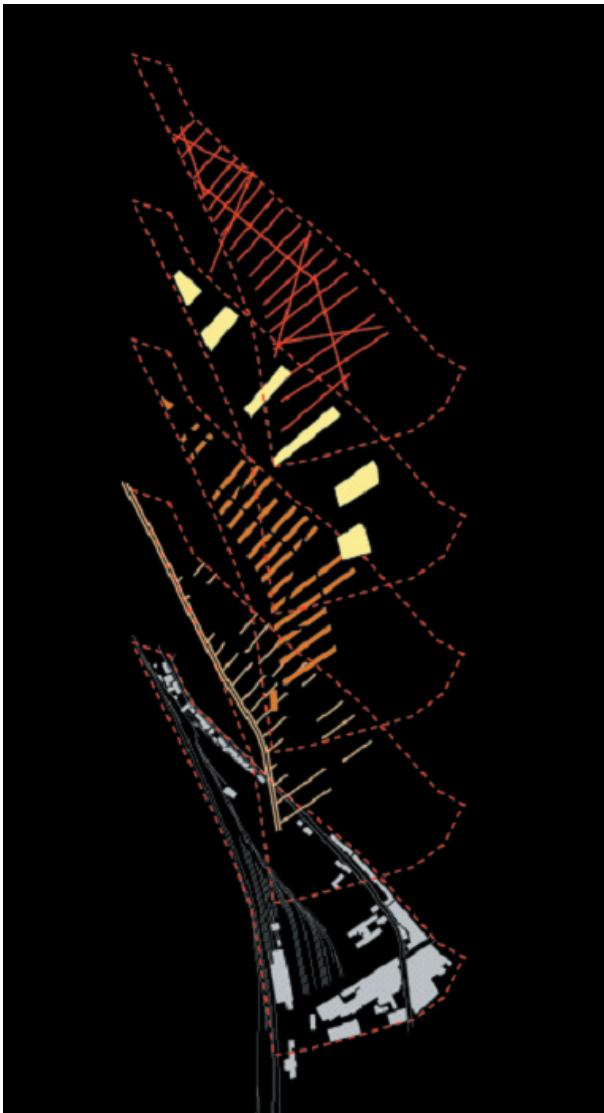
Fabrikkens bebyggelsesmønster, strukturer og rum kan og bør inspirere til skabende nyfortolkning på de nærmeste arealer.

Analyse - mønster og mulig struktur

Historisk kort visende grænsen mellem brokvarteret og de lange matrikler nede i engene mod Bygholm Å.

Strukturanalyser

På grundlag af analyser af matrikelstrukturer og bebyggelsesmønstre i byområdet og kulturmiljøet, er arkitektstuderende Mette Prip Bonné fremkommet med nogle gode overvejelser om hvorledes Trævarefabrikken Bastians rumstruktur og bebyggelsesmønster kan inspirere og indgå i en fremtidig helhedspræget udnyttelse af området mellem brokvarteret oppe på morænebakken og det lave areal Bygholm Å/baneterrænet. En ny bebyggelse eller udnyttelse kunne fremhæve og støtte områdets historiske og fysiske spor.

Nye og gamle lag mødes

Uderum

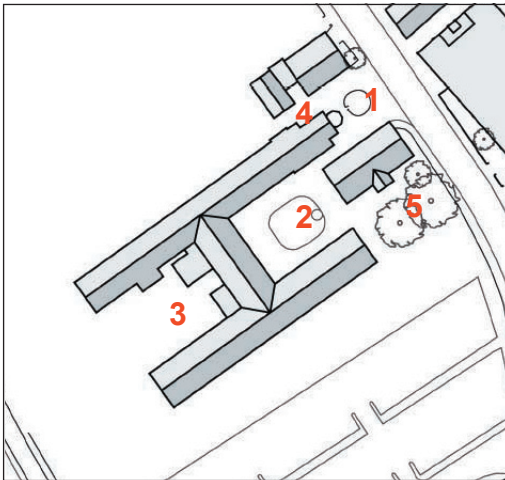
Virkninger i eksteriører

1. Ankomsten

Beskrivelse:

Den markante, usædvanligt detaljerede og smukt murrede skorsten fanger øjet. Den leder den besøgende hen til rummet mellem de to lave fløje mod Emil Møllersvej. Rummet er intimt og småt i skala på trods af den store skorsten. I midten ser man i et felt af græs rester af den runde hækbeplantning, der tidligere prydede og blødgjorde rummet. Til højre ses en stor træstub - resterne af det store træ, der sammen med store træer i haven ved den tidligere direktørbolig, flankerede ankomstrummet mod vejen.

Der er ikke synlige rester af ældre brolægninger.

Slippen ind til det indre gårdsrum (2)

Ankomsten fra Emil Møllersvej (1)

Resterne af bøgehækken - terræn dækket af grus og asfalt

Den tidligere situation med store træer og bøgehækken

2. Det indre gårdsrum

Beskrivelse:

Rummet er lukket til fire sider af homogene og dog forskellige teglbygninger muret med samme gule og røde skifter. De to hovedfløje, hvoraf den ene hører til det ældre anlæg og den anden til det nye fra 1936, spiller sammen på en forbilledlig måde. To arkitekturperioder, der ellers står hinanden fjernt, danner en helhed. Mellembygningen viser mødet mellem de to perioder.

Det enkle, lukkede og i princippet tomme gårdsrum åbner sig op til omgivelserne via slippen fra ankomsten, porten videre mod sydvest og endelig via en havemur gennembrudt af en dør. Endvidere præges rummet af de porte og døre der er i bygningerne.

Terrænet er belagt med asfalt omkring et stort felt med græs.

Mødet mellem 1800-tallets og 1930'ernes industriarkitektur

Takt og rytme præger rummet og giver arkitektonisk ro

Kik gennem porten i mellembygningen

Som berigende kontrast til de højere produktionsbygninger ligger den lavere gavl, havemuren og keddelhuset med skorstenen

3. Gårdsrummet mod sydvest

Beskrivelse:

Gårdsrummet er lukket til tre sider. Alle tre sider er lige høje og frembyder takt og rytme i vinduesplaceringer. Variationerne er her anderledes virkende end i det indre gårdsrum. De består mere af to trappe- og toiletbygninger - et placeret i et hjørne og et andet placeret midt for en fløj - begge ført til stjernhøjde. Endvidere er en lav og ikke særlig køn bygning placeret i gårdsrummets nordlige hjørne.

Der er ingen bevaringsværdige belægnings eller beplantninger i gårdsrummet.

Kik gennem port i mellembygning

Den lave tilbygning forstyrrer rummet

Gårdsrummet set fra sydvest

En morsom men urimelig påbygning

Spor af ombygninger støtter og beriger oplevelsen af tid

4. Slippen

Beskrivelse:

Den korte slippe mellem kedelhuset og de nordligst beliggende små bygninger var for få år tilbage begyndelsen på en længere indre gade mellem to af de ældre bygninger. Disse var udviklet og ændret over tid og gav en særlig nærmest urban intimitet inde på fabrikkens område. De eksisterende bygninger og den nu nedbrændte længe støttede og respekterede den gamle matrikelstruktur og dannede denne særlig tæthed i bebyggelsen.

Der er stadig en lille rumdannelse på dette sted.

Arkitekturen, som kedelhuset med skorstenen, maskinhuset og tilkoblingen til den gamle høje produktionsfløj tilsammen danner, støtter det korte rumforløb meget positivt.

De mindre bygninger på den andens side af slippen - portnerhuset og den tilbagerykkede del - danner rummets grænse mod nordvest og giver slippen retning.

Bevaringsvurdering:

Slippen og bebyggelsen omkring den bør bevares. I bedste fald giver den inspiration og anledning til at genskabe gaden med ny arkitektur i samspil med det gamle.

Det lille portnerhus i tilnærmet 30'er-stil danner væg i slippen og skaber rum

Fra slippen har man det lange kik ned langs kedelhus, dampmaskinehus og de ældste produktionsbygninger

Rest af granitbelægning

Eksempel på terrænets tilstand

Slippen set ud mod Emil Møllersvej

5. „Haven“

Beskrivelse:

Arealet sydøst for den tidligere direktørbolig defineres af gavlen på produktionsfløjen fra 1936, direktørboligen og en lav og karakterløs beplantning mod vejen. Mellem det indre gårdsrum og den tidligere have står en teglmur..

Bevaringsvurdering:

Rumdannelsen er bevaringsværdig. Der er herudover ikke noget fysisk i „haven“, der er bevaringsværdigt. Men stedet og det som stedet har været og stadig lægger op til er vigtigt at forstå. Her kan og bør en ny have opstå via kreativ skabende nyfortolkning. Herved kan rummets svage grænser styrkes og genoprettes i en eller anden form.

Det vil sige, at det er *funktionen* have, der her er bevaringsværdig.

På et ældre luffoto ses arealets store træer

Muren mellem gård og „have“

Arealet afgrænses mod det indre fabriksgårdsrum af en teglmur

Den tidligere direktørboligs facade mod arealet

Samlet bevaringsvurdering for uderum:

Rummene frembyder på samme tid både store kvaliteter og problemer.

Kvaliteterne må tilskrives den store grad af arkitektonisk homogenitet og variation der er i de enkle rumdannelser. Gårdsrummene består slet og ret af „vægge“ og „gulv“. Væggene er ensartede i materialevirkning og dog varierede p.g.a. de forskelligartede bygninger, de arkitekturhistoriske perioder de afspejler og ikke mindst på grund af de fine detaljer i murværk og vinduer.

De taktfaste og enkle facader, der på en gang virker uniforme og mangfoldige, har meget høj bevaringsværdi. De variationer der er fremkommet, fordi bygningerne rummede forskellige funktioner, og fordi nye behov har afstedkommet små undtagelsesvise ændringer og spor beriger oplevelsen fordi de ikke på noget tidspunkt slører det ensartede, ordnede og taktfaste som princip. Vinduesbåndene og den rytme og orden de fremstår i er sårbar og meget bevaringsværdig.

Rummenes „gulve“ er simple. Der er ingen egentlige bevaringsværdige belægningsflader, tværtimod er mange af belæggningerne tjenlige til renovering og udskiftning. Men det fænomen, at belæggningerne er simple i ordets bedste forstand, er værdifuldt at holde fast ved. Flader bestående af granit, grus, stensel, asfalt og græs klæder fabrikkens uderum. Der er grund til på det kraftigste at advare mod for „pæne“ belægningssten, der let giver et for friseret og forstadsagtigt præg, som slet ikke hører hjemme her.

Bøgebeplantningen i ankomstrummet bør reetableres, ligesom markante og karakterdannende træer på behersket vis kan placeres - ligesom det store træ der tidligere stod ved indkørslen.

Beplantninger bør herudover kun etableres meget sparsomt og kun efter ganske nøje overvejelser.

Problemerne skyldes manglende vedligeholdelse og ødelæggelser af belæggninger, vinduer og døre/porte.

Det industrielle kulturmiljø, som uderummene stadig repræsenterer, er meget sårbart og meget let at ændre til pyntelig ukendelighed.

Anlæggets arkitektur

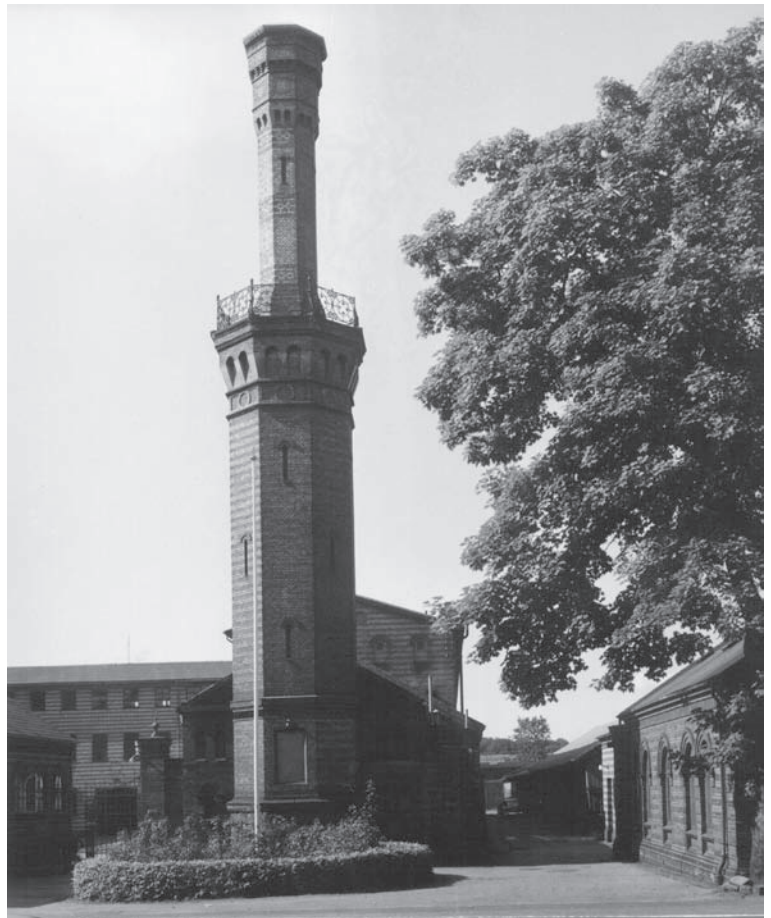
Fine detaljer præger indtrykket

Skifertage - fint detaljeret murværk

Vindueskomposition med rundbuer i dampmaskinehuset

Ankomstpladsen som den så ud i 1972 (foto: Ernst Kallesøe)

Beskrivelse:

De ældste bevarede dele af fabrikken er opført som grundmuret teglarkitektur i „rundbuestil“. Rundbuestilen (eller den nyromanske stil) stammer fra Tyskland - men har også rod i den såkaldte frie historicisme, der nyfortolker historiske stilarter - her en middelalderlig stil, der er kendt ikke mindst fra Italien. Det var bl.a. gennem tidsskriftet *Allgemeinen Bauzeitung*, at kendskabet til bygningstyper med industrielt formål udbredtes også i Danmark. Mange af disse anlæg var netop opført i rundbuestil.

Skorstenen på Bastian har store ligheder med skorstenen på et vandværk i Potsdam (igen inspireret af minareter i f.eks. Cairo) som netop var afbildet i *Allgemeinen Bauzeitung* 1848.

Alle bygninger er udført i sribet murværk i krydsforbandt af skiftevis gule og røde tegl.

Tagene på de laveste bygninger er lagt med skifer, og på de høje produktionsbygninger dækket med tagpap.

Bygnings sammensætninger og detaljer er gennemarbejdede

Takt og rytme præger længerne - vinduesgrupperinger er omhyggeligt disponerede

30'ers-arkitekturen falder naturligt ind på grund af materialevalg og murværkets opdeling i striber

Skorsten, kedel- og dampmaskinehus har fået en særlig omhyggelig detaljeringsgrad.

Facaderne er meget veldisponerede og velproportionerede, ligesom vinduestakten i de enkelte etager følger givne regler, både i de ældste dele og i de nyere.

Sammenhæng og homogenitet:

De bevarede byggeperioder giver indtryk af, at de først byggede bygninger arkitektonisk har været så gode, at man efterfølgende har følt grund til at fortsætte og til dels nyfortolke arkitekturen. Således fortsættes rundbuestilen og det sribede murværk helt frem til 1930'erne hvor den nye stilart funktionalismen sætter en ny dagsorden for industriarkitekturs formsprog - også på Bastian. Viggo Norn holder i sine udvidelser i 1936 fast ved striberne, men bryder med rundbuerne og introducerer de vandrette tegloverliggere. Samlet betragtet er skiftet i stilart sket på en måde, som giver helheden en særlig udviklingspræget dimension, uden at anlæggets homogenitet og sammenhæng anfægtes.

Bevaringsværdier:

Anlæggets arkitektur er i højeste grad bevaringsværdig både hvad angår helhed, rumdannelser, detaljering og stoflighed. Endvidere er mange døre, vinduer og andre detaljer at betragte som meget vigtige arkitektoniske elementer, men også som spor efter en lang bygningshistorisk udvikling. Man kan således til eksempel ikke uden videre flytte en dør eller et vindue, uden at en fortælling ændres eller går tabt. Facadernes rytme og orden dannet af vinduer og døre er sårbar og har høj bevaringsværdi.

Tagformer og -materialer samler anlægget og har høj bevaringsværdi.

Takt og rytme i tilføjelserne fra 1936

Planer, snit og facader

ILLUSTRATIONER:

Se venligst de gengivne planer, snit og facader bagerst i rapporten.

Planer

Beskrivelse:

Overordnet er der to symmetriske strukturer i anlægget.

I det oprindelig anlæg er planerne disponeret omkring en akse, der var funktionelt betinget. Skorsten, kedelhus, dampmaskine og fabrikshal er disponeret om denne akse som en stor „maskine“. Kraftkilden fik en monumental placering, der fortæller om dens betydning. Rumene her omkring er veldisponerede og sammenhængende - også i forhold til det ydre udtryk.

Ud fra akserne vokser anlægget bagud - mod åen, og til siderne. Her introduceres hurtigt andre principper end hovedaksen - sikkert af funktionelle grunde.

Ved Norns udvidelse i 1936 opstår endelig den anden symmetriske struktur - nemlig den iøjnefaldende H-form som de store produktionsbygninger danner sammen. De enkelte bygninger er disponeret med rum, der overordnet set er karakteristiske, for de bygningstyper de er i.

Type A) De store produktionsfløje (de to langsgående samt tværfløjen) har overvejende (men dog med undtagelser) store gennemlyste rum, der dels spænder ud mellem facaderne og dels forløber over store dele af fløjenes længder - ofte hele vejen på langs af en fløj (især i den ældste fløj).

Undtagelserne fra dette princip ses ikke mindst i fløjen fra 1936 der overvejende er opdelt både på langs og på tværs. Disse opdelinger er givetvis ændret gennem tiden, og fortæller om en historisk udviklingsproces. Men de er ikke nødvendigvis naturlige i forhold til fløjens karakter og udtryk.

De store rum i disse fløje hænger funktionelt sammen med trapperum og andre servicenum (toiletter etc.), der typisk er placeret på tværs af fløjene eller i særskilte trappehuse.

I de store produktionsfløje er der endvidere nogle gode smårum, der ikke er indtegnet på opmålingerne fra 1990'erne.

Type B) I de mindre bygninger omkring ankomstplad-

Smukke hvælv - langsgående skillevæg til højre

Tværgående skillevæg i den ældste produktionsfløj

Konstruktion i overetagen af den ældste produktionsfløj

sen er planerne ganske stramt disponerede med mindre rum. Disse planindretninger synes fra tegningsmateriale fra 1990'erne at være intakte og lette at udnytte som de er.

Bevaringsvurdering:

Planerne har iboende kvaliteter, der skal forstås sammen med den enkelte fløjs udtryk. De store rum (A) i produktionsfløjene er meget bevaringsværdige og typiske for en fabriksbygning. De synes endvidere så gode med hensyn til rumvirkning og belysning (se de gamle fotos fra 1972), at de kan danne forbillede for fremtidig udnyttelse i de tre produktionsfløje. Planernes hovedtræk bør bevares ved at implementere funktioner der passer til rummene.

De skillevægge der deler på langs og på tværs i fløjen fra 1936 er ikke i sig selv bevaringsværdige alle sammen. Men de bør nøje overvejes hvilke der evt. kan fjernes og hvor man evt. kan opstille nye. I denne forbindelse bør hensyn til søjle/drager-konstruktioner og hvælvede lofter og dæk spille en afgørende rolle.

Også det design, der introduceres ved undtagelsesvis indsætning af nye skillevægge, bør overvejes nøje.

Alt sammen for at styrke helhedspræget og de store rumdannelser i produktionsfløjene.

Nogle af de små rum i produktionsfløjene er bevaringsværdige. De rummer stemninger, detaljer og spor som bør fastholdes og videregives.

Planopdelingerne i de små bygninger og de mindre rum (B) de giver er også meget bevaringsværdige. Planerne bør bevares ved at implementere funktioner der passer til rummene.

Snit

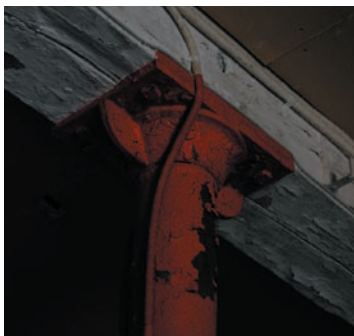
Beskrivelse:

Bygningernes snit hænger nøje sammen med konstruktion og rumvirkning i den enkelte fløj. Den bærende og afstivende funktion af facader, søjler, stolper, dragere, bjælkelag og hvælv er meget tydelig i produktionsfløjene. Man oplever konstruktionen når man færdes i produktionsrummene (typisk rumtype A).

I de bygninger, hvor vægge og evt. lofter er pudsede og derfor opleves mere afgrænsede og interiørmæssigt

Søjle, drager og hvælv i fløjen fra 1936

Søjle og drager i ældre fløj

Orden - takt og rytme

Orden og variation

bearbejdede (typisk rum B), virker snittene mere som i en traditionel bygning.

Bevaringsvurdering:

De forhold i snittene (type A), der gør det muligt at opleve konstruktionerne (det bærende og det bårne) er meget bevaringsværdige. Det betyder at søjlerækker, dragerværker med skråbånd, bjælkelag og hvælvinger aktivt og synligt bør indgå i den fremtidige rumdisponering. På samme vis bør de rå, vandskurede og kalkede vægge indgå synligt som rummenes ydre grænser. Snittene gennem de mindre bygninger med de mindre rum (B) har andre karakteristika af mere traditionel art. Disses særlige træk bør ligeledes respekteres.

Det er ikke mindst i bearbejdningen af snittet, at bygnings- og rumkarakter fastholdes og styrkes.

Facader

Beskrivelse:

Facaderne er ordnede og veldisponerede. Opbygningen af vinduesrytmer, -takter og grupperinger giver anlægget en helt særlig karakter. Ligeledes bidrager de enkelte facaders særlige detaljering til den gode arkitektoniske oplevelse og til virkningen af både homogenitet og variation.

Bevaringsvurdering:

Facaderne er meget bevaringsværdige som de er. De ordensprincipper, de repræsenterer, bør fastholdes. Sidestillet med de dominerende ordensprincipper i facaderne ses mange steder brud og afvigelser. Disse repræsenterer i forskellig grad spor af den bygningshistoriske udvikling anlægget har gennemgået fra det blev opført og til i dag.

Ændringer af disse „afvigelser og undtagelser“ bør kun gennemføres efter nøje overvejelser og efter at have forstået hvad „afvigelsen eller undtagelsen“ skyldes - hvilken historie den fortæller.

Alle detaljeringer i murværk og vinduer er meget bevaringsværdige og bør ikke forringes eller ændres.

Overordnede rum

Overretagen i den ældste produktionsfløj

Underretagen i den ældste produktionsfløj

Mellemetagen i mellembygningen

Underretagen i fløjen fra 1936

Overretagen i den ældste produktionsfløj - foto fra 1972

Beskrivelse:

De store produktionsfløje (de to langsgående samt tværføljen) har overvejende store gennemlyste rum, der dels spænder ud mellem facaderne og dels forløber over store dele af fløjenes længder - ofte hele vejen på langs af en fløj (især i den ældste fløj).

Disse rumtyper virker naturlige i forhold til fløjens karakter og udtryk. Der er sammenhæng mellem bygningsudtryk, planer, snit og indvendige rum.

Bevaringsvurdering:

De store langsgående og gennemgående rum i produktionsfløjene er meget bevaringsværdige og typiske for en fabriksbygning. De synes endvidere så gode med hensyn til rumvirkning og belysning (se de gamle fotos fra 1972), at de kan danne forbillede for fremtidig udnyttelse i de tre produktionsfløje. Planernes hovedtræk bør bevares ved at implementere funktioner der passer til rummene.

Særlige rum

Samlede beskrivelser og bevaringsvurderinger:

Skorsten, kedelrum og dampmaskinerum:

Rummene var til ikke tilgængelige. E.B. Dam og J.B. Jensen beskriver i deres afgangsprogram dampmaskinerummet som meget fint detaljeret - med et gulv lagt i sorte og hvide fliser, med vægge malet i to farver, med en trukket og støbt stukgesims med kraftig hulkehl, som overgang til loftet. Sammenhængen mellem skorsten, kedelrum og maskinrum er meget bevaringsværdig. Dampmaskinen vides at være in situ, men det oplyses, at rummet er præget af hærværk. Rummet er uden tvivl meget bevaringsværdigt og bør registreres særskilt.

Portnerhuset:

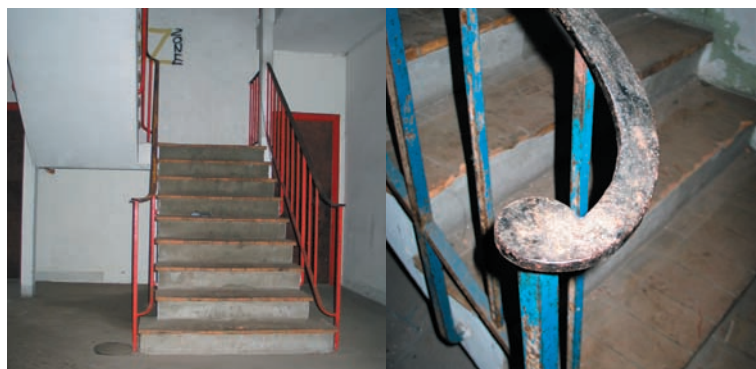
Det lille kantede funkishus er et fint indslag i anlægget. Tagkonstruktionen er nedbrudt og der er hul i taget. Murværket, dets detaljer og facadernes disponeringer og proportioner er intakte. Bygningen er absolut bevaringsværdig og bør indgå i en istandsættelse.

Trapperum:

Trapperummene - både de der er inkorporerede i bygningerne og de der er i særlige trappebygninger - spiller en særlig rolle i oplevelsen og forståelsen af fabriksanlægget. Trapperummene er enkle og relativt rå i detaljering og udtryk. Men netop desimple og rå træk er bevaringsværdige og bør bearbejdes med særlig omhu. Trapper, balustre og håndlister bør bevares og istandsættes.

I forbindelse med trapperummene er ofte placeret andre små rum - overvejende toiletter og lignende rum. De kan ikke bevares i den form de har, men stemnin-

gen omkring rummene, materialevalgene ved f.eks. skillevægskonstruktioner bør respekteres - evt. kan disse ting indgå i en ny anvendelse eller inspirere til nyfortolkning. Det ville være oplagt fortsat at indrette toiletter og lignende, der hvor de er nu.

Mindre rum:

Flere steder - f.eks. i den ældste fløjs overetage i den nordøstlige ende - er der små rum som har en særlig stemning. Denne skyldes flere ting. F.eks. har de smukke materialevirkninger i sammenstillingen af malet træ på skillevægge og lofter og kalket ydermur. Endvidere står disse rum som en kontrast til de store rum. Rummene bør bevares i en eller anden form.

Rum i småbygninger:

Rummene i de små bygninger omkring ankomstpladsen har ikke været tilgængelige. De formodes at have rum og planer i overensstemmelse med opmålingsstegningerne, at være i god stand og at have rumlige kvaliteter på højt niveau.

Derfor antages de at være meget bevaringsværdige.

Stoflighed - malet træ og kalket tegl

Vinduer, døre og porte

Vinduer:

Beskrivelse af Type 1 støbejern:

Et meget stort antal af vinduerne er udført i støbejern med et lag glas. For få år siden var alle intakte, men på grund af hærværk er et stort antal (ikke optalt) ødelagte.

Bevaringsværdier:

Alle intakte støbejerns vinduer i facaderne er særdeles bevaringsværdige og af stor betydning for anlæggets arkitektoniske udtryk. Der vil ved en restaurering komme til at mangle intakte vinduer, ligesom problemer omkring brandredning og udluftning vil stille nye krav til vinduerne.

Disse udfordringer bør føre til omhyggelige overvejelser og forsigtig bevarende fremfærd i forholdt til både vinduesrestaurering og formgivning af evt. nye vinduer.

Tre intakte vinduer - dog uden glas

Brudt støbejernssprosse

De to vinduer til højre er ødelagte

Vinduer:

Beskrivelse af Type 2 - smedejern:

I fløjene fra 1936 er vinduerne udført i smedejern med et lag glas. De er smukke og velproportionerede og passer til periodens arkitektur. Disse vinduers tekniske tilstand er generelt knap så god som støbejerns-vinduernes. Nogle af dem er ødelagte.

Bevaringsværdier:

Alle intakte smedejernsvinduer er bevaringsværdige, og det bør nøje undersøges og overvejes, hvorvidt de kan restaureres, ombygges eller de alle (eller nogle af dem) skal udskiftes med nye. Ved evt. formgivning af nye vinduer bør det sikres at disse har alle de eksisterende vinduers æstetiske kvaliteter.

Ødelagt smedejernsvindue - rummet er udbrændt

Formmæssigt intakt vindue

Døre:

Eksempler på forskellige bevaringsværdige døre

Beskrivelse:

Rundt omkring i bygningsanlægget - i eksteriører og i interiører - ses forskellige døre, der alle har bevaringsværdi, selv om de indbyrdes er meget forskellige med hensyn til udformning, håndværksmæssig teknik og fortælle værdi.

Det drejer sig om fyldingsdøre, flere typer revledøre, metalbeklædte døre. Nogle af dørene er typiske og arkitektonisk virkende døre, andre er typiske for netop en industrivirksomhed.

Nogle af yerdørene er delvist ødelagt af hærværk men kan restaureres - andre har rådne karmdele helt ved gulv/trappe (se fotos næste side). Disse kan også restaureres.

Bevaringsvurdering:

Dørene i facader og interiører er af forskellige værdi. De viste eksempler på Type 1 har høj bevaringsværdi. De har alle betydning for atmosfæren i anlægget og de vidner alle om det der er forgået i bygningen. Dørene bør kunne indgå i en fremtidig brug - helst in situ.

Porte:

Beskrivelse:

Der er gamle fine porte rundt omkring i anlægget. Her vises to meget vigtige porte. Øvrige eksempler kan være svære at få et indtryk af på grund af tillukningen med krydsfinerplader.

1. *Port i mellembygning:* Den trefløjede træfyldings-port i mellembygningen er intakt med beslag men trænger til istandsættelse. Dens kørebeslag i belægning samt på vægge er intakte og in situ.

2. *Gitterport mellem ankomstplads og indre gårdsrum:*

For at skåne gitterporten mod tyveri eller hærværk er den opmagasineret i fabrikken. Porten synes intakt.

Bevaringsvurdering:

1. Træfyldingsporten er meget bevaringsværdig
2. Gitterporten er meget bevaringsværdig.

Kørebeslag på vægge

Kørebeslag i gulv

Hængsel

Gitterporten er opmagasineret

Den trefløjede træport i mellembygningen

Detaljer

Beskrivelse:

På de følgende tre sider er vist nogle eksempler på detaljer som præger anlægget - detaljer som giver arkitekturen og rummene en ganske særlig stemning og karakter.

Bevaringsvurdering:

De viste detaljer er alle eksempler, der er meget bevaringsværdige, men de er vel at mærke ikke de eneste der er bevaringsværdige. Der er lignende eller sammenlignelige detaljer over hele bygningsanlægget der bør bevares og behandles med stor omhu.

Smukke detaljer omkring vindue

Profilsten under sålbænk

Sålbænk af støbejern

Profileringer af gesimser og sokler er udført med murstenen som mindste led. Der er i et vist omfang brugt formsten for at opnå rundninger i enkelte skifter.

Hejsebom i stål over port er bevaringsværdig

„Køresten“ i port er bevaringsværdige

Støbejernsdetalje bør blive siddende

Granittrin er bevaringsværdige dele

Murværksdetaljer ved gesimser, vinduer, sokler osv. er særdeles væsentlige og bevaringsværdige elementer. Mødet mellem murværk og spinkle støbejernsvinduer er ligeledes en umistelig del af anlæggets arkitektoniske karakter.

Anordning til et eller andet - kan den ikke bare blive siddende!

Træsøjle møder drager

Stålsøjle møder ståldrager / gulv

Der er i produktionsbygningernes store gennemgående rum mange eksempler på hvordan søjler indgår i konstruktionerne og rummene. Søjlernes møde med drager og gulv er artikuleret forskelligt. Alle eksempler bør registreres og indarbejdes i en restaurering.

Her en stålsøjles møde med trædrager og trægulv.

Udvendigt murværk står med en smuk patina. Unødvendige afrensninger bør helt undgås

Spor efter ombygninger og tilføjelser bør registreres og indgå i bevaringen som positive fortællende led

De gamle gulve er slidte og smukke, men også mange steder ødelagte og nedbrudte

Patina, slid og spor

Beskrivelse:

Overordnet har bevaringen af patina, slid og bygningshistoriske spor særdeles positive virkninger i forbindelse med restaureringer.

Her er vist eksempler på bygningsdele, der blandt mange andre, bør bevares med stor forsigtighed. Overdrevne og unødvendige indgreb bør undgås fordi de forringer bygningsanlæggets bevaringsværdier og historiske fortælleverdi.

Bevaringsvurdering:

Overfladers patina, slid der ikke er teknisk truende og bygningshistoriske spor er overordnet meget bevaringsværdige fænomener ved anlægget.

De indvendige murede vægge er nogle steder vandskurede og kalkede - andre steder pudsede. Væggene giver rummene en autentisk fabriksatmosfære og bør ikke dækkes med beklædninger eller moderniserende overfladebehandlinger

Nogle bygningsdele fortæller historie og skaber stemning. De kan være vanskelige at bruge, men bør bevares som formidling. Her en lille elevator.

En „skæv“ og atmosfæreskabende trædør

Negative virkninger af slid og spor
Graffiti skæmmer. Det kan afrenses partielt, og bør ikke medføre at hele anlæggets murværk afrenses!

Udtjente og nedbrudte partier af teglsten og fuger skal naturligvis partielt istandsættes, men bør ikke føre til en unødvendig og om sig gribende murværksreovering!

Kilder

Ernst Borup Kallesøe:

„Oplæg til afgangsupgave 1972/73 - Indretning af et industri- og arbejdsmuseum i fabrikken „Bastians“ bygninger, Emil Møllersvej 41 i Horsens.

Erik Brandt Dam og Jan Bo Jensen:

Program til afgangsupgave 1985 - „Bastian“ - genanvendelse af et industrialanlæg i Horsens.

Jette Brandt-Hansen/Birch og Svenning:

Rentegning af opmålingstegninger .

Mette Prip Bonné:

Opgave på 5. studieår 2004 - „Hede Nielsens Fabrikker - beskrivelse af et industrielt kulturmiljø“ + Helhedsplan for udtjent industriområde.

Program til afgangsupgave 2005 - „Aktivitetsfabrikken - et kultur og erhvervscenter i bevaringsværdig industribygning“ (om Hede Nielsens fabrikker).

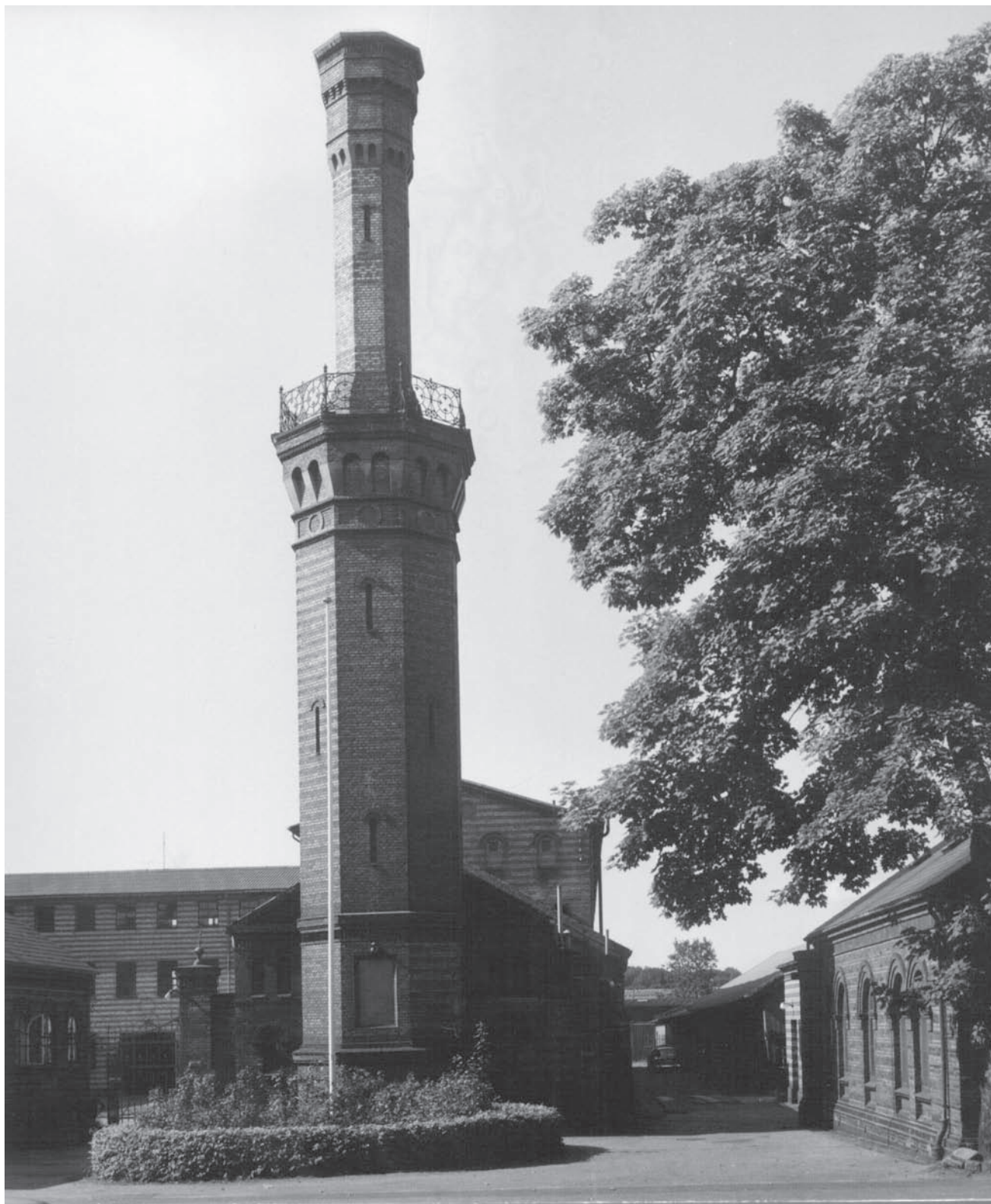
Fabrik og bolig - Caspar Jørgensen:

Trævarefabrikken „Bastian“.

Fotos fra 1972-73

I forbindelse med en afgangsupgave på Afdeling for Restaurering, By- og Bygningspleje ved Arkitektskolen i Aarhus optog Ernst Kallesøe bl.a. efterfølgende 7 fotografier.

De viser Trævarefabrikken Bastian på et mere intakt stade end nu i 2005, hvor årene med hærværk og brand har sat voldsomme spor.

Ankomsten fra Emil Møllersvej - midterbygning, østre og vestre sidefløj

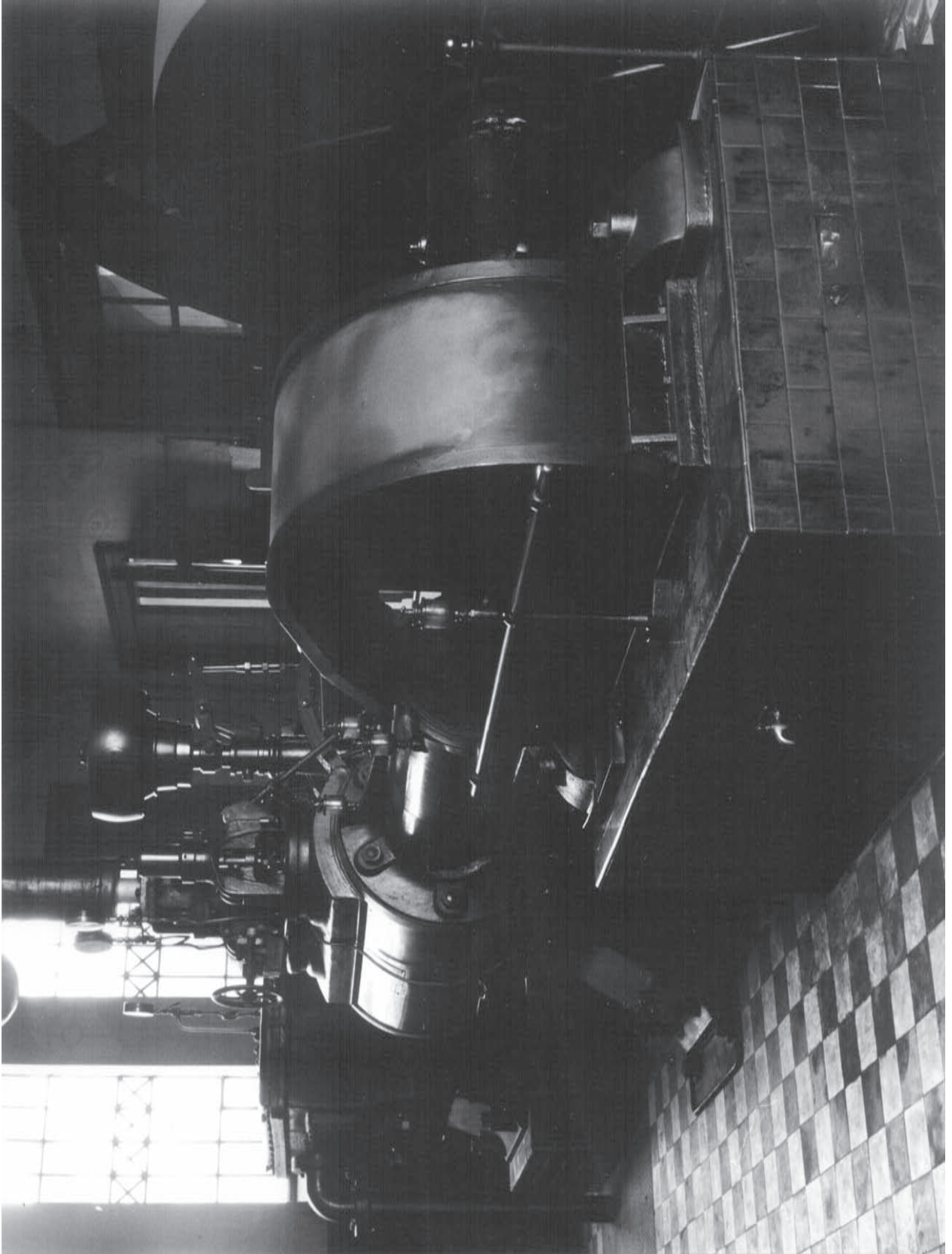

Den centrale fabriksbys udbygning mod sydvest - den nu nedbrændte længe anes til venstre

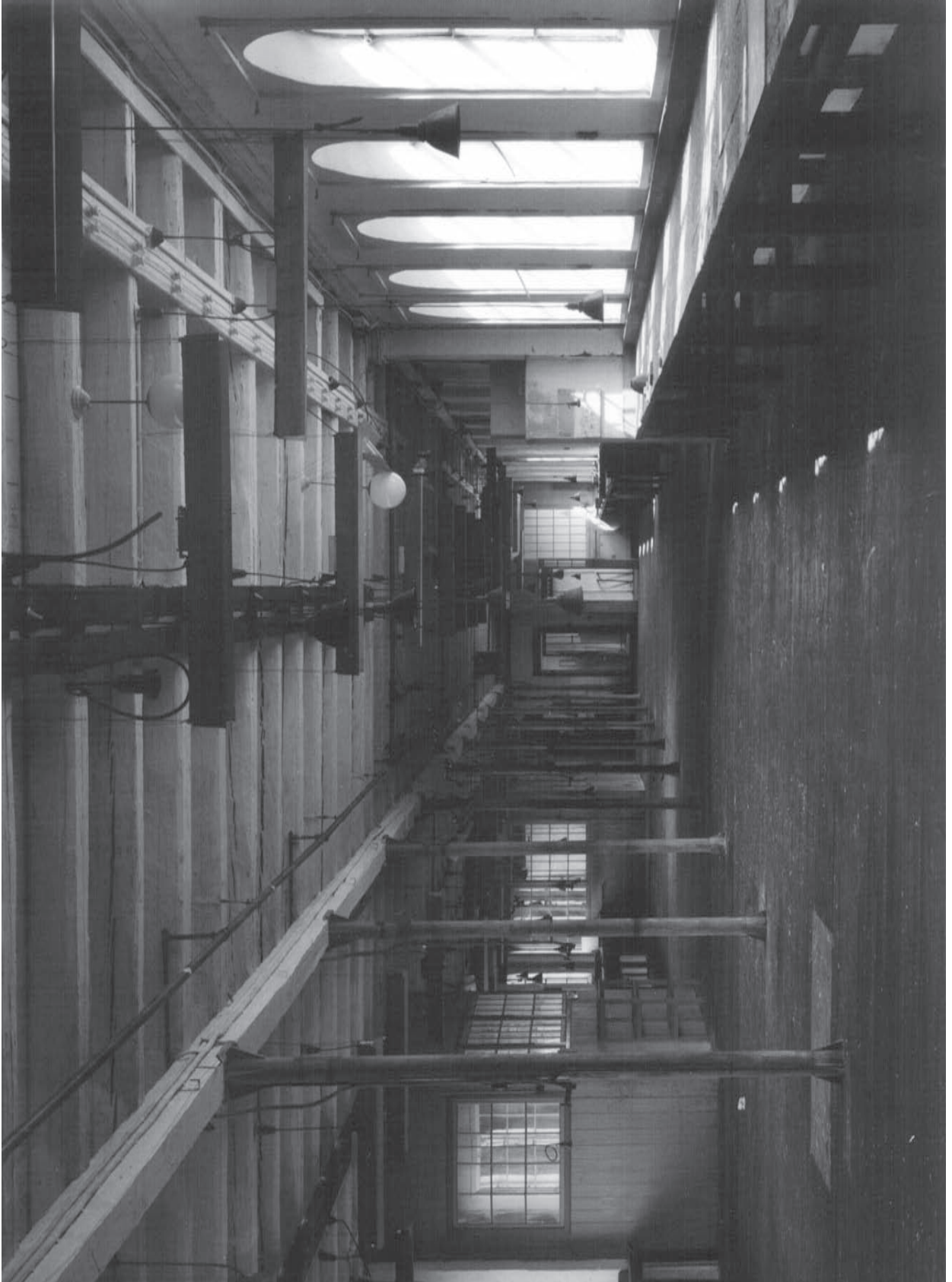
Den centrale og ældste fabriksbælt facade mod nordvest - den nu forsvundne indre gade

Dampmaskinen „ATLAS“ fra 1926

Stueetagen i den ældste produktionsbygning

Mellemetagen i den ældste produktionsbygning

Overretagen i den ældste produktionsbygning

Tegninger

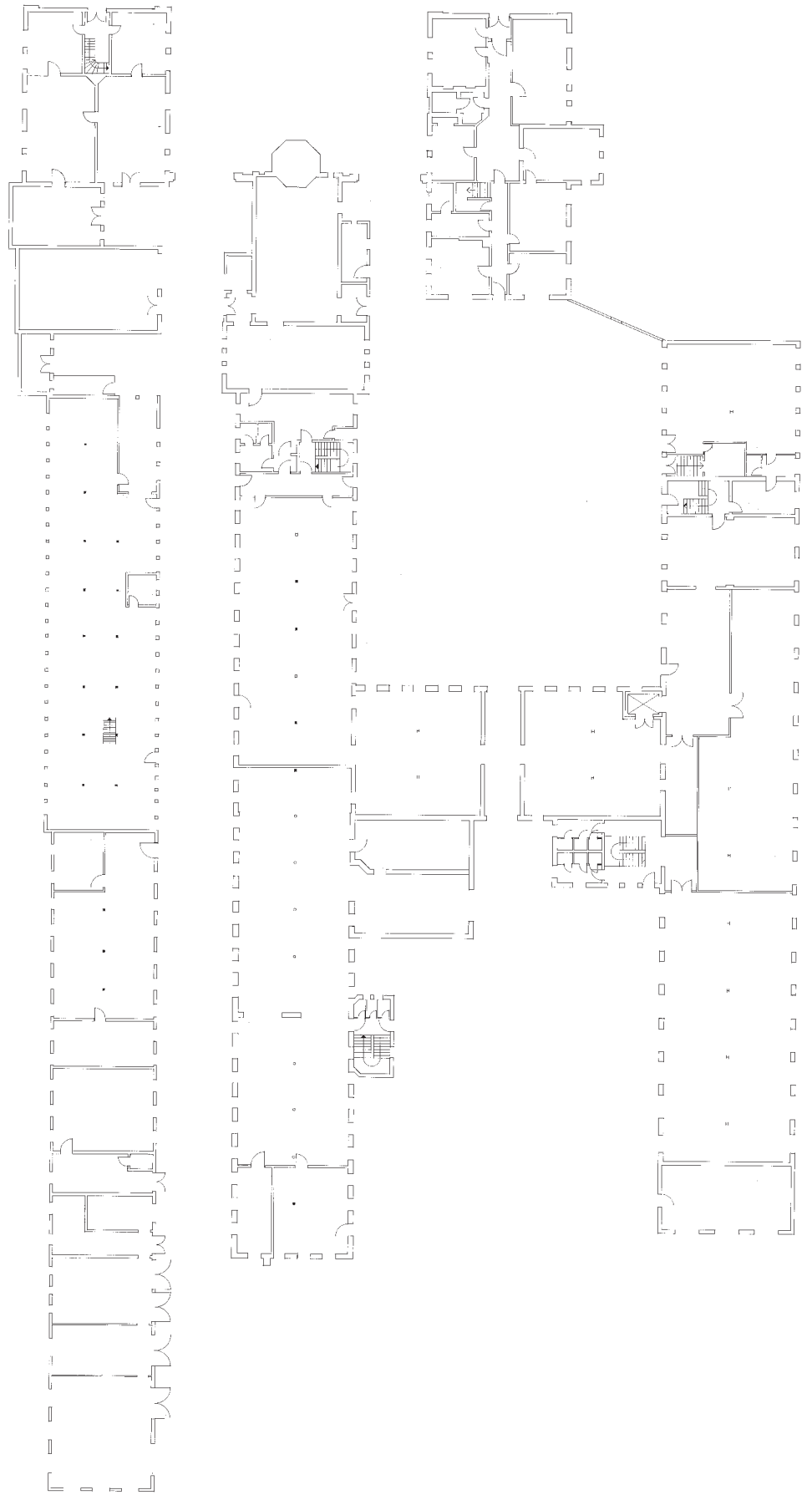
Opmålinger af fabrikken er udført af studerende fra Afdeling for Restaurering, By- og Bygningspleje ved Arkitektskolen i Aarhus i flere omgange, ligesom der i arkitektskoleregi er udarbejdet projekter til genanvendelse i tre tilfælde. Første gang af Ernst Kallesøe i 1973, anden gang af Erik Brandt Dam og Jan Bo Jensen i 1985 og senest af Jette Brandt-Hansen i 1990'erne.

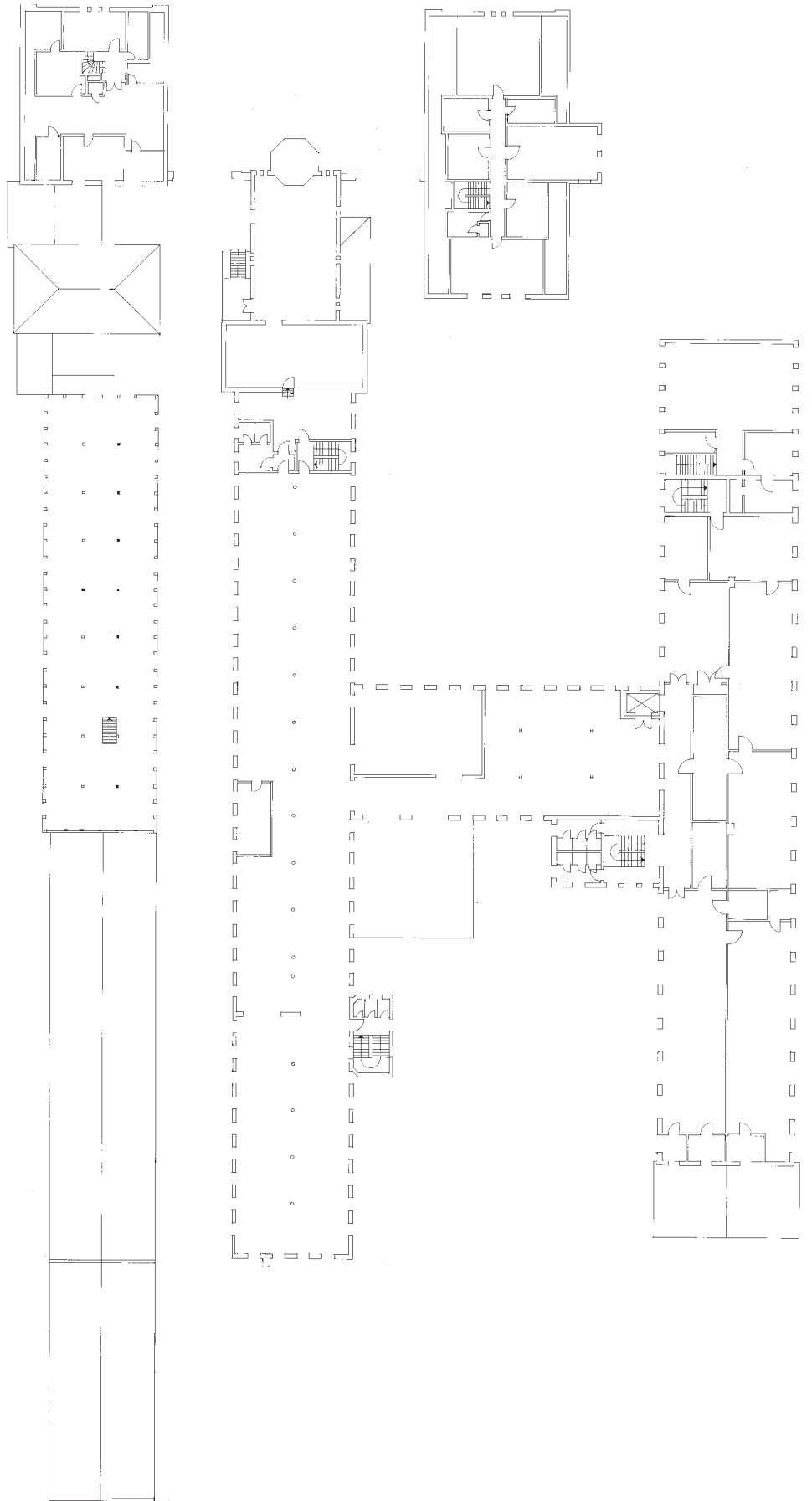
På de følgende sider gengives planer snit og facader af Trævarefabrikken Bastian.

Tegningerne er indscannet på Birch og Svennings Tegnestue i Horsens efter opmålingstegninger optegnet af Jette Brandt-Hansen.

Opmålingerne her er gengivet ude af målestok, og så tydeligt som det kan lade sig gøre med forfatterens IT-udstyr.

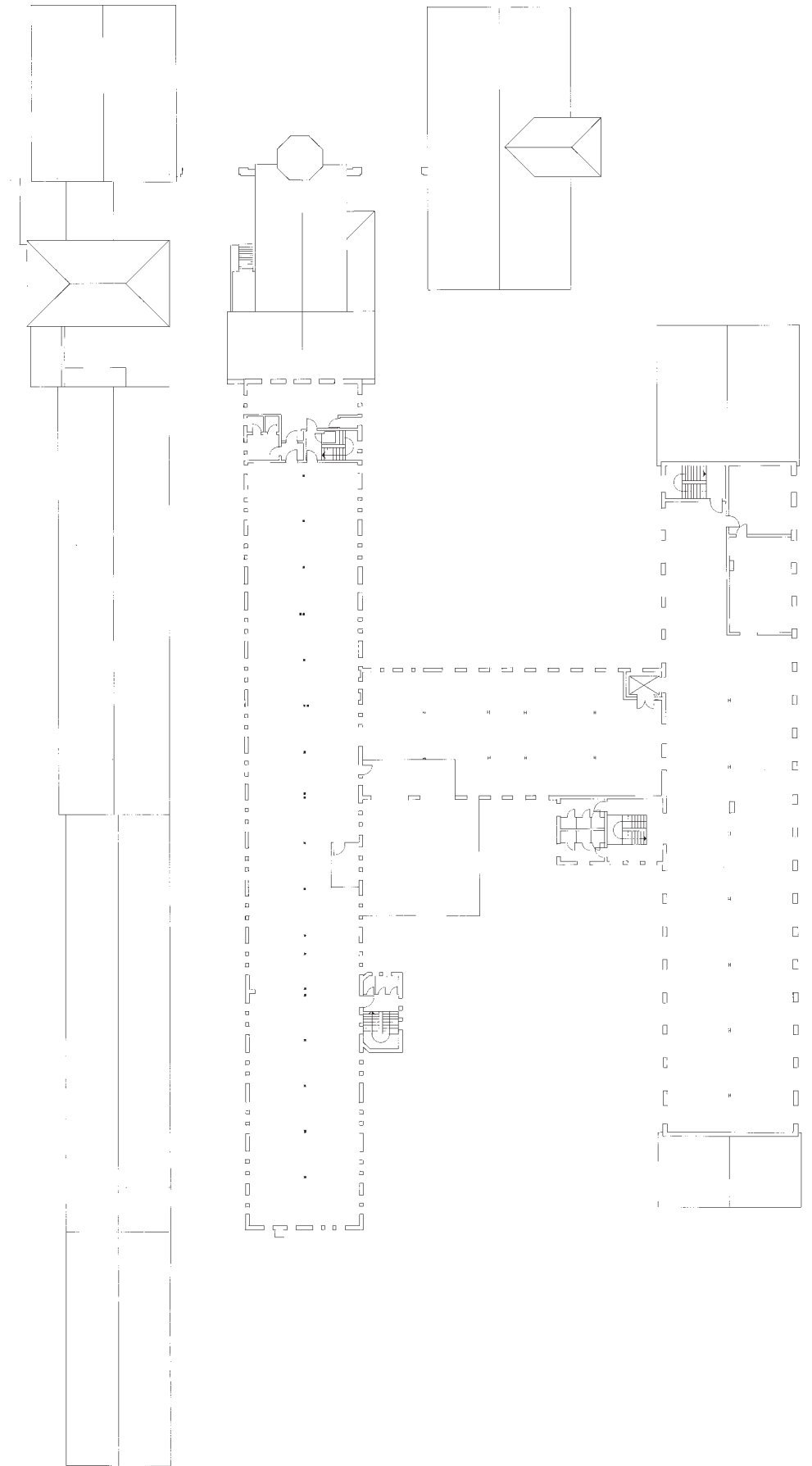
STUEPLAN

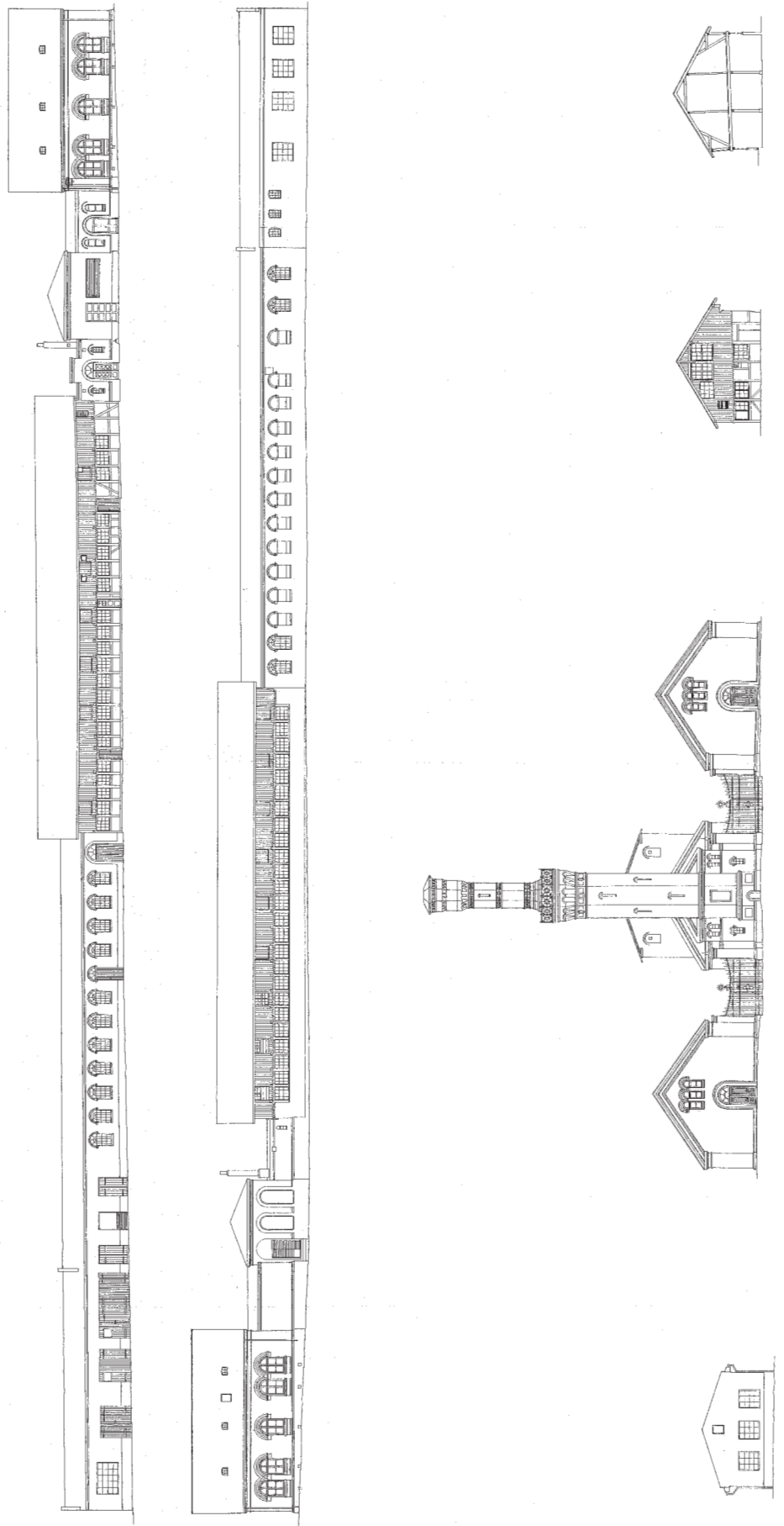

PLAN 1. SAL

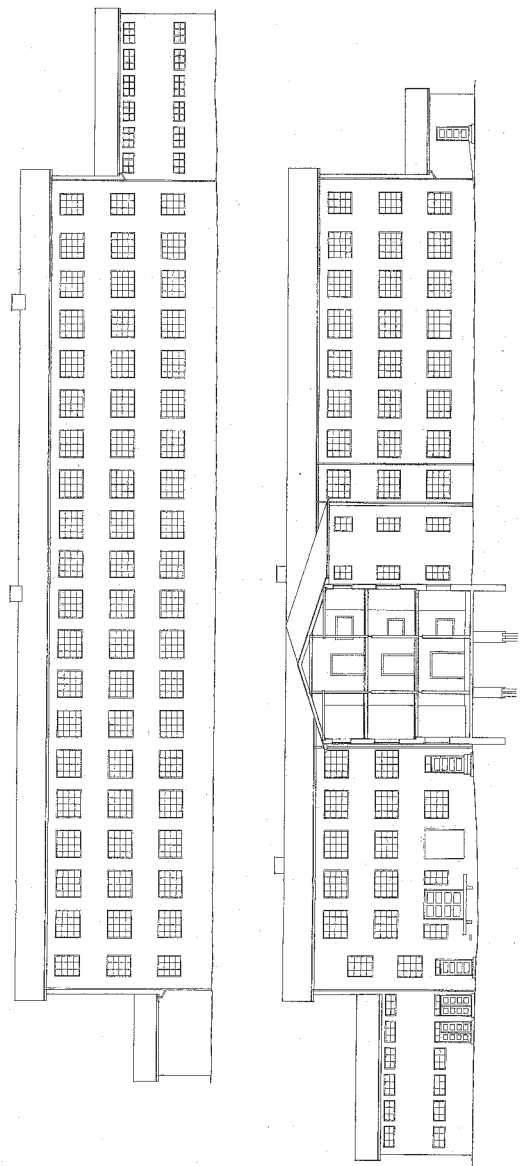

PLAN 2. SAL

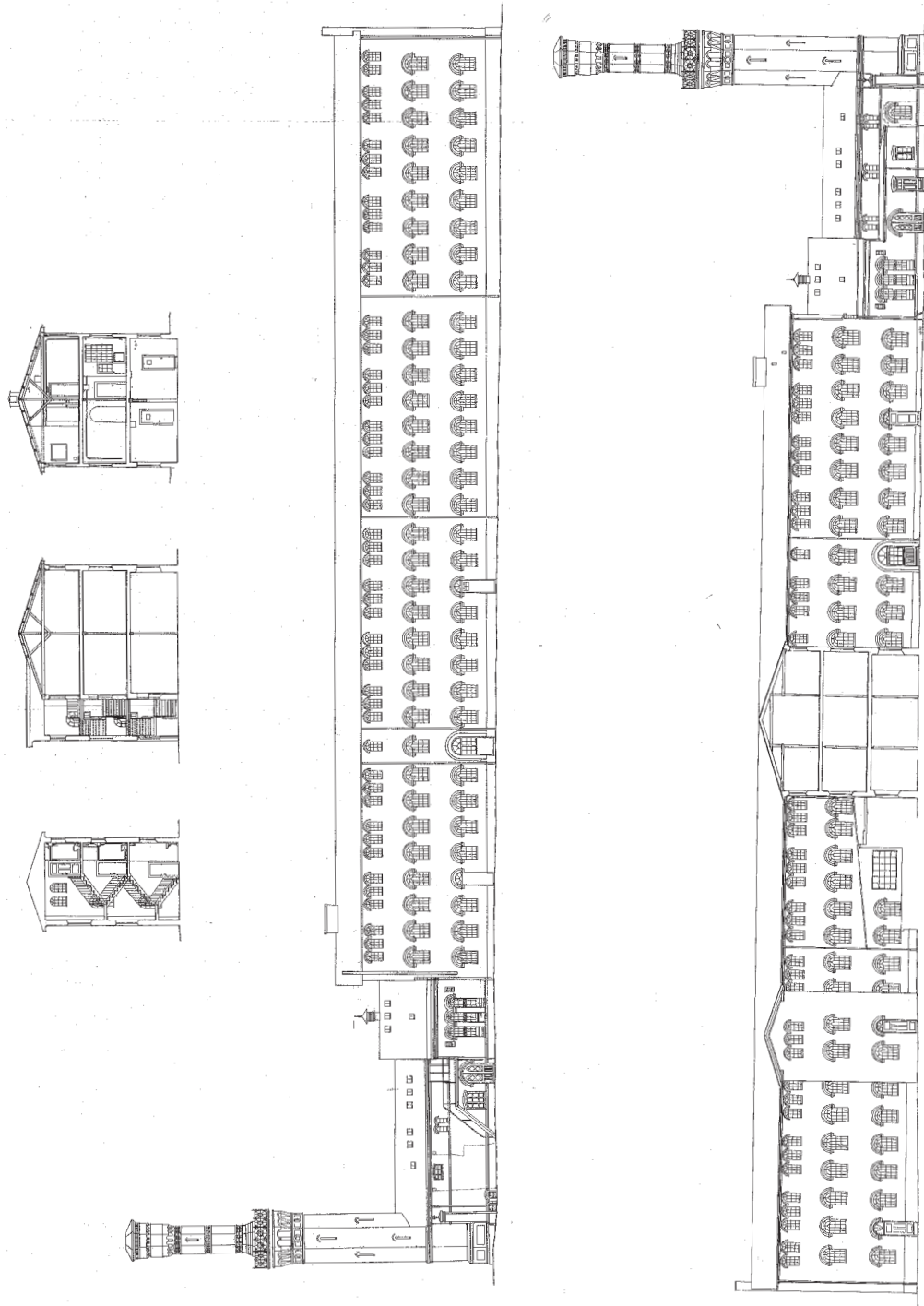

FACADER 1

Gavle og skorsten mod Emil Møllersvej - facader af den nu delvist nedrevne længe mod nord-vest

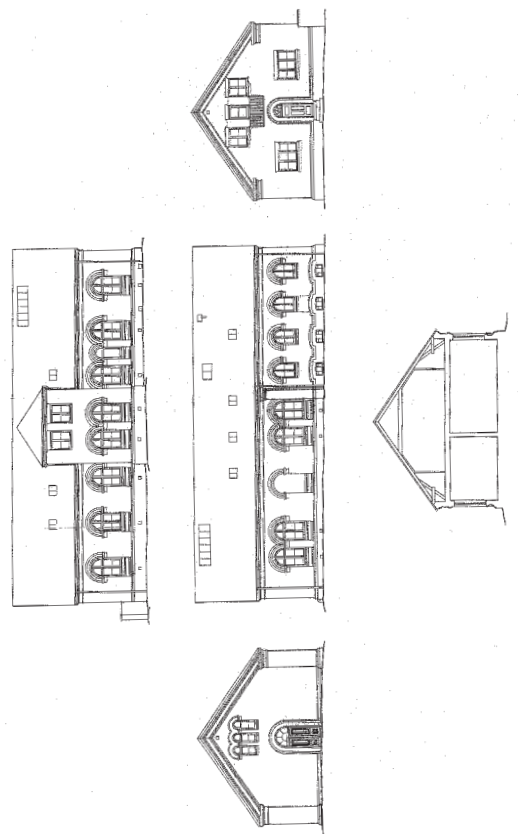

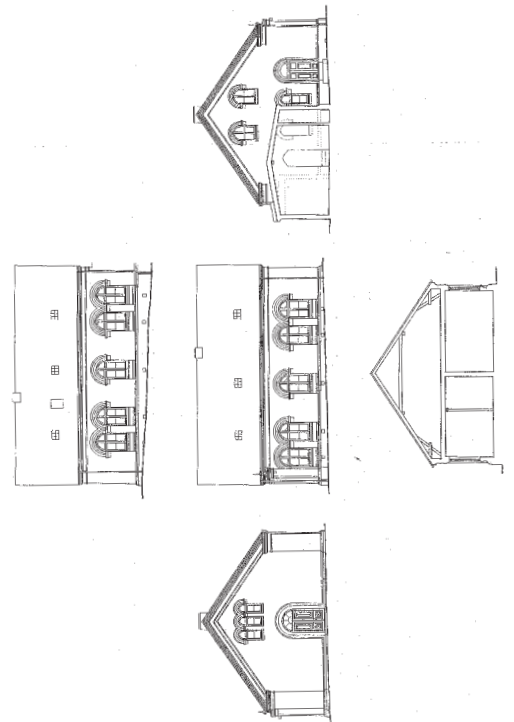
FACADER 2
Facader af fløj mod sydøst (Viggo Norns tilføjelser) - snit i mellembygning

FACADER 3
Facader og snit af fløj mod nordvest - snit i mellembbygning

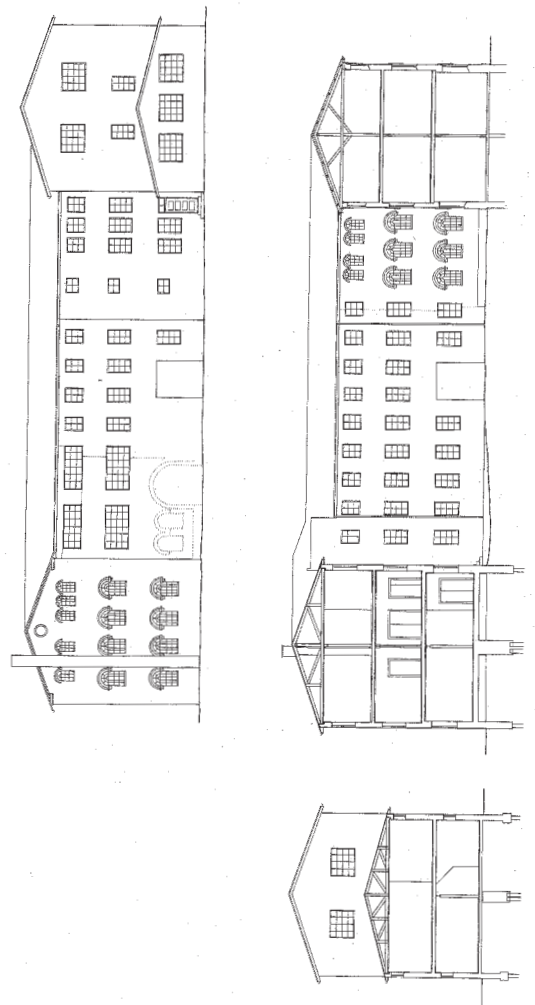
FACADER 4
Facader og snit - tidligere direktørbolig

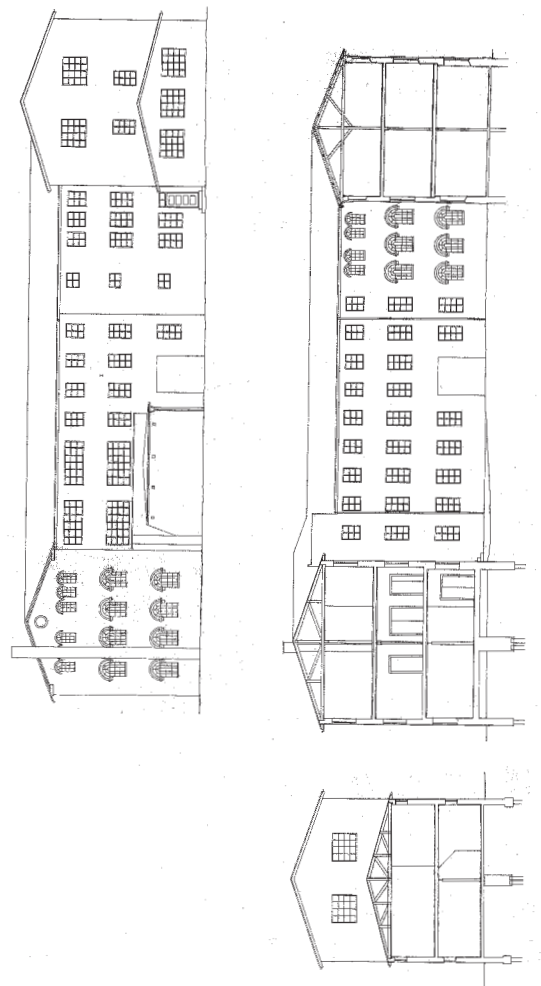
FACADER 5

Facader og snit - lille bygning mod nordvest (mod Emil Møllersvej)

FACADER 6

Facader af mellembygning (lav bygning i gårdsrummet mod sydvest fjernet) - gavle mod sydvest af hovedfløje mod - snit gennem indre gårdsrum samt de to hovedfløje

FACADER 7

Facader af mellembygning (incl. eksisterende lav bygning i gårdsrummet mod sydvest) - gavle mod sydvest af hovedfløje mod - snit gennem indre gårdsrum samt de to hovedfløje